

Mossèn Alcover, de la *Lletra de convit* als preparatius del Congrés de 1906

Aina Moll

La Secció Filològica m'ha fet l'honor d'encomanar-me la conferència inaugural del cicle commemoratiu del centenari del Primer Congrés de la Llengua Catalana, organitzat com a pòrtic de la gran celebració dels cent anys de vida de la nostra Institució i que durarà, sense solució de continuïtat, fins a finals del 2007. És un honor que agraeisc cordialment com a illenca —els mallorquins ens sentim orgullosos que la nostra *roqueta* hagi estat bressol dels dos més grans *homenots*, els dos *folls descominals*, de la història de la nostra llengua: Ramon Llull i mossèn Alcover. I l'agraesc també com a filla del seu deixeble i continuador de la seva obra, Francesc de Borja Moll, que, com a filòleg, és tant obra de mossèn Alcover com el mateix *Diccionari*. El meu pare era conscient de tot el que li devia, i encomanà als seus fills l'afecte que sentia pel seu mestre.

És un encert de la Comissió Organitzadora que aquesta conferència, dedicada a la contribució de mossèn Alcover en l'organització del Congrés de 1906, dugués com a subtítol: «De la *Lletra de convit* al Congrés de la Llengua Catalana. Importància de la seva actuació, tant en l'aspecte lingüístic com en l'aspecte cívic». És a dir, que es pren com a punt de partida la iniciativa de mossèn Alcover que en fou l'origen, la *Lletra de convit*, i les accions en defensa de la llengua i la identitat dels catalans que en derivaren i que culminaren en la celebració apoteòsica d'aquell magne esdeveniment. Ja l'any 2003 fou decla-

rat «Any Alcover» a Mallorca —per iniciativa de la UIB, immediatament assumida pel Govern Balear i per les forces cíviques i culturals illenques, i després per la Generalitat de Catalunya—, precisament per a commemorar el centenari d'aquest document, d'importància cabdal en la història de la nostra llengua. (La celebració tingué ressò, més o menys intens, al llarg de tot l'any, en tot l'àmbit de la llengua catalana, i un dels seus actes més significatius fou l'homenatge que tributà a Alcover l'Institut d'Estudis Catalans i que significà la definitiva reconciliació de la nostra institució acadèmica amb el primer president de la seva Secció Filològica). No crec que ningú dubti que la *Lletra de convit* és el vertader fonament del procés de normalització del català en el qual estem immersos encara ara i que, per a commemorar el centenari d'aquell Congrés que marca una fita fonamental en la història de la comunitat cultural catalana, és inevitable prendre com a punt de partida la *Lletra de convit* i la immensa activitat que mossèn Alcover i la gent del seu entorn desplegaren entre 1900 i 1906 fins a fer-lo possible.

El breu temps de què avui disposem per a donar-ne compte fa impossible de fer-ne un resum mínimament satisfactori. Sortosament, els interessats a aprofundir en aquesta etapa de la vida del canonge tenen avui a l'abast, de manera assequible, la documentació directa que ell ens deixà en els tres primers toms del *Bolletí del Diccionari*, en el relat de les seves *Eixides* d'enquesta lingüística i en els *Quaderns de camp* que contenen les notes dialectals que prenia sobre el terreny i que després es passaven a cèdules: tots aquests elements de primera mà han estat informatitzats per la doctora M. Pilar Perea, que sembla haver-se contagiat de la increïble capacitat de treball d'Alcover, i publicats en DVD per la Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear. També es troba un cabal abundós d'informació sobre Alcover i la seva època en el llibre de Joan March Noguera *Mossèn Alcover i el món de la ciència. La creació del llenguatge científic català modern*, publicat per Leonard Muntaner Editor el 2001, que comprèn des del seu naixement fins a l'*Eixida per Alemanya i altres nacions* de 1907 i es clou amb l'estada a Roma, l'audiència del Papa Pius X el 27 de maig i la seva benedicció per a l'Obra del Diccionari: aquesta obra palesa tant la importància d'Alcover en la creació del llenguatge científic català com la vastitud dels seus interessos —llengua, religió, sanitat, educació, arquitectura, mitjans de comunicació, divulgació de la ciència...— i el nombre i la vàlua de la gent que l'envoltava.

Prehistòria i gestació de la *Lletra de convit*

La *Lletra de convit* (1901) fou el document oportú —jo diria millor «providencial»— que recollí l'ample moviment de reivindicació de la llengua amb què culminava la Renaixença i oferí al conjunt de la comunitat catalana la possibilitat de canalitzar-lo i de fer-lo productiu. I el seu autor fou l'home providencial que, pel seu caràcter i per la posició que ocupava, estigué en condicions de concebre un projecte extraordinàriament ambiciós i de fer-lo compartir pels seus contemporanis.

En el moment de fer pública la *Lletra de convit*, mossèn Alcover tenia trenta-nou anys. De família pagesa profundament religiosa, catolicotradicional i carlista, i de caràcter extraordinàriament apassionat, havia dedicat la primera etapa de la seva vida a la defensa d'aquesta ideologia: entrà als quinze anys al seminari, i ben aviat intervingué, sempre des de posicions integristes, en les polèmiques religioses de l'època, especialment des de periòdics com *El Ancora* i *El Centinela*, mentre avançava brillantment en la carrera eclesiàstica. Ordenat de prevere als vint-i-quatre anys, el desembre de 1886, el setembre de l'any següent és nomenat vicari de la parròquia de Manacor; el 1888, el bisbe Cervera el nomena catedràtic d'història eclesiàstica del Seminari de Palma, i l'any 1890 es llicencia a València en teologia i el nou bisbe de Mallorca, Pere Joan Campins, excondeixible i gran amic seu, el fa vicari general de la Diòcesi. De manera que, en el moment de llançar la *Lletra de convit*, ja feia deu anys que exercia aquest càrrec, de gran prestigi i influència entre el clergat i entre la gent conservadora de Mallorca, i estava molt ben relacionat amb l'Església i amb les forces culturals de Catalunya i del País Valencià.

Lenamoramant per la llengua, que el menà a dedicar-s'hi en cos i ànima, fou relativament tardà. En els seus escrits polèmics d'adolescent usava indistintament el català o el castellà segons les circumstàncies, però per a la producció literària pròpia acudia al castellà, d'acord amb la formació totalment castellanitzada que rebia al Seminari. Per això quan, als disset anys, s'entusiasmà amb els *cuentos* d'Antonio de Trueba i volgué escriure'n de semblants, es posà a redactar en castellà narracions del mateix to popular, d'ambient mallorquí. Sortosament, per influència del seu condeixible Josep Miralles (futur bisbe de Lleida i de Barcelona i arquebisbe de Mallorca) comprengué que la seva iniciativa era forassenyada i decidí acudir a la gent del seu entorn per arregar cançons, contarelles i rondalles mallorquines, i adoptar també el mallorquí per a tots els seus escrits no periodístics. Fruit d'aquesta sàvia decisió fou l'*Aplec de rondalles mallorquines d'en Jordi des Recó*, un tresor folklòric de primera magnitud —sens dubte la gran obra de mossèn Alcover—, que supera de molt, tant en extensió com en vivesa de llenguatge, el dels germans Grimm i els dels altres grans col·lectors de rondalles coneguts.

L'amistat amb Miquel Costa i Llobera, Miquel dels Sants Oliver i Joan Alcover el posa en relació amb altres personalitats, com Bartomeu Ferrà i Perelló (arqueòleg, escriptor costumista i mestre d'obres, que fomenta el seu interès per l'arquitectura religiosa) i especialment amb el poeta i filòleg Tomàs Forteza, que esdevé aviat el seu mestre de llengua i literatura catalana, l'inicia en la ciència filològica i l'orienta en els seus primers treballs. Gràcies a ells i a altres cappers de la Renaixença a Mallorca —Marian Aguiló, Pere Alcàntara Penya, etc.— abandona la visió estreta, purament localista, del «mallorquí» i adquireix una noció clara de la llengua catalana: àmbit, nom, varietats geogràfiques, posició del mallorquí dins el conjunt de la llengua, etc. —val a dir que la majoria d'aquests personatges havien seguit un procés de conscienciació semblant.

En posar-se a recollir rondalles de boca dels pagesos del seu entorn, pren consciència de la riquesa del llenguatge rural de Mallorca i de la multitud de paraules i expressions que manté

ben vives i que ja s'havien perdut a les ciutats i no es trobaven en cap diccionari. S'enamora intensament d'aquest llenguatge i quan, decebut per les actuacions dels integristes mallorquins, decideix d'apartar-se'n —i amb ell el grup d'eclesiàstics «renovadors» que el seguia (Miralles, Campins, etc.)— esdevé regionalista sota la influència de Torras i Bages, que Tomàs Forteza li ha fet conèixer («amb en Torras juraràs ésser regionalista fins a la mort, i jo ja ho he jurat», li diu aquest, en carta del 8 d'agost de 1892). A partir d'aquell moment dedicarà a la defensa de la llengua i de la identitat catalana tot l'entusiasme que abans dedicava a la problemàtica religiosa i, conscient que té a les mans un tresor en perill imminent de perdre's, i que sens dubte a les altres contrades de la llengua deu haver-hi una riquesa semblant que corre el mateix risc, decideix reunir en un diccionari i salvar per al futur tot el nostre patrimoni lingüístic.

Un cop perfilades en el seu esperit les línies generals del projecte, el 28 d'abril de 1900 el presenta al bisbe Campins, amb el qual està en perfecta sintonia: per encàrrec seu ha elaborat, juntament amb Josep Miralles, el nou pla d'estudis del Seminari Diocesà, la *Ratio Studiorum* de 1898, que potencia els estudis científics i introdueix entre les assignatures científiques la d'astronomia i, entre les humanitats, la d'història de la literatura i la de llengua i literatura mallorquina (a càrrec, la primera, de mossèn Costa i Llobera, i la segona, de mossèn Alcover); ha preparat, amb Miralles i Costa i Llobera, una *Doctrina cristiana* posada al dia, en mallorquí, que el bisbe mana ensenyar a les escoles, malgrat l'obligatorietat vigent de fer tot l'ensenyament en castellà; ha escrit per al bisbe la primera carta pastoral en català (sobre l'obra de l'església de Son Carrió, dirigida pel mateix Alcover), i ha difós tots aquests documents per Catalunya, aprofitant la seva relació amb Torres i Bages i el seu grup. La proposta que fa al bisbe el 28 d'abril de 1900, segons anotació al seu *Dietari*, que Joan March reproduceix, és «cridar jo a la Cúria tots aquells joves que demostrin amor a les Lletres Mallorquines i aplegar les cançons populars, fent un aplec complet, i replegar mots i frases en papeletes i fer el *Diccionari mallorquí*, i que no haja ni Junta ni Reglament, sinó reunir-nos cada mes i cadascú presentar les cançons o mots que haja trobats, i guardar-los dins un moble que facem amb caixonets a posta; i convidar capellans, seminaristes i seglars». «Li ha agradat la idea», prossegueix la nota, «l'ha aprovada, i passarem avant, si Déu ho vol».

Pocs dies després, el diumenge 6 de maig, es fa la primera reunió «per tractar d'emprendre la gran obra del *Diccionari mallorquí*», a la biblioteca del Palau Episcopal. Són «més de seixanta, entre seglars, capellans i seminaristes», segons nota del dietari. La idea és acceptada pels assistents «amb entusiasme qui los sortia pintat a la cara» i, a proposta d'Alcover, acorden que faran una llista de seccions per repartir-se la feina de replega del llenguatge; que «tots seran Junta per a prendre les decisions», i que hi hagi dos secretaris —Antoni Penya i Felix Escalas— per a dur el llibre d'actes.

Els tres diumenges següents es reuneixen novament. A la segona reunió, el 13 de maig, nomenen dos secretaris més, don Pere Antoni Sanxo i don Antoni Salvà, de la Llapassa, i comencen la llista de seccions; «a algunes ja se n'hi són apuntats una bona partida», escriu

Alcover al *Dietari*, i hi afegeix que «a proposta de D. Pere d'Alcàntara Penya hem pres el nom de *Amics de la llengua mallorquina*», però no tenim constància que aquest nom es mantingués: el nom que es generalitzà ben aviat fou el d'*Obra del Diccionari*. El 20 de maig continuen la distribució de seccions per oficis i professions —«la gent està molt animada. Ja som cent els 'escaraders de la llengua'—, i es reparteixen uns milers de cèdules en blanc per a començar a exercitar-se en la tasca d'omplir-les. El 27 continuen la llista i D. Pere d'Alcàntara Penya presenta «un escrit molt lluminós, proposant normes, criteris i direccions» per al projecte del *Diccionari*. La idea és acceptada amb entusiasme; els reunits encarreguen a mossèn Alcover que posi el projecte per escrit, amb totes les instruccions necessàries per al treball dels col·laboradors, i acorden que en endavant tindran una reunió cada mes.

Mentre prepara el document, mossèn Alcover treballa intensament en la difusió de la idea. Organitza reunions a les rectories de diferents pobles, al Col·legi de la Sapiència, etc., en les quals capta col·laboradors i els dóna instruccions per a l'elaboració de les cèdules; fa gestions prop de la Diputació i de l'Ajuntament de Ciutat per a obtenir subvencions; dóna notícia del projecte a tots els personatges de l'Església i la cultura de totes les terres catalanes, i el mes d'agost fa un viatge «filològic i arquitectònic» a Catalunya i al Rosselló, acompanyat del seu gran amic i arqueòleg vigatà Josep M. Cirera, amb dos objectius: l'estudi de la llengua i el del romànic pirinenc. Per una carta de mossèn Alcover adreçada al seu germà Pep, sabem que el 25 d'agost era a Vic, acollit per Torras i Bages («estic a cal Bisbe, qui me tracta com si fóssem coneixents i amichs de tota la vida»), i en una nota del *Dietari*, del 10 de setembre, deixa constància que el 6 de setembre va reunir «alguns amics» i els donà compte de «la passetjada per Catalunya i el Rosselló i de lo que he duit en punt a filologia i arqueologia». En un recull de premsa d'aquella època conservat per mossèn Alcover figura un retall de *Le Roussillon* —de l'11 d'agost— amb l'anunci de la propera arribada de mossèn Alcover a Perpinyà i un article de *La Croix* de Perpinyà —del 19 d'agost— amb el títol *Mossèn Alcover*; que el pinta com «un homme sympathique qui conquiert au premier abord» i en destaca «un esprit pétillant, une bonne humeur communicative, un sentiment très vif des beautés de la nature et de l'art [...] une parole facile dans une rudesse inévitable».

El 5 de novembre de 1900, mossèn Alcover presenta a la Junta el document que li han encarregat, amb el títol següent: *Diccionari de la Llengua Catalana. Lletra de convit que a tots els amics d'aquesta llengua envia Mossèn Antoni M.ª Alcover, Pre., Vicari General de Mallorca*, i és aprovat amb entusiasme.

Contingut de la *Lletra de convit*

En el seu estil pintoresc, carregat de modismes mallorquins, en què combina l'idealisme i l'entusiasme patriòtic abrandat amb un enorme sentit pràctic, Alcover presenta en la *Lletra de*

convit el projecte més ambiciós que s'hagi fet mai d'una llengua: recollir-ne tot el cabal, parlat i escrit, de tots els territoris on és parlada i al llarg dels segles, en un diccionari exhaustiu, per al qual caldrà aplegar sobre el terreny, en tot el seu territori, tot el cabal lèxic en totes les seves formes i, d'altra banda, despullar els documents escrits, inclosos els diccionaris i les obres literàries clàssiques i modernes. Per dir-ho en paraules seves: «reunir, fins allà on nos sia possible, el tresor meravellós; fer l'inventari, tot lo complet que sabrem, de la riquesa, de l'opulència imponderable, estupenda, que en paraules, frases, adagis, modismes i formes té escampada i espargida la nostra llengua dins els nombrosos monuments escrits dels seus fills del segle XI ençà, guardats dins biblioteques i arxius: riquesa i opulència qui brollen encara rabents, llampants, inestroncables, de la boca dels milenars i milenars de gent qui pobla Catalunya espanyola i Catalunya francesa, les Illes Balears i l'antic regne de València».

Un projecte excepcional, concebut com a «obra de tots»

El projecte ja hauria estat excepcional si s'hagués aplicat a una llengua vigorosa, posseïdora de la lleialtat dels seus parlants, dotada de repertoris previs considerables i emparada per les institucions polítiques i acadèmiques que tota llengua necessita per al seu ple desenvolupament, i si s'hagués gestat en el si i a l'empara d'aquestes institucions. En la situació del català, menystingut durant més de dos segles i reduït a la condició de llengua col·loquial d'una societat diglòssica que a cada territori només en coneix la varietat local, resulta un projecte únic en la història de la lexicografia, especialment perquè no prové d'una universitat forta, dotada de grans equips d'investigadors, sinó d'un canonge de quaranta anys sense cap mena de formació filològica, que amb el seu verb abrandat fa el «miracle» de mobilitzar, ell tot sol, el conjunt de la societat catalana en el disseny de «ressuscitar» la llengua pròpia com a signe d'identitat i mitjà d'expressió de la comunitat catalana.

Val a dir que algunes circumstàncies afavorien aquesta «resurrecció». D'una banda, que el català, després de ser una de les llengües més importants d'Europa a l'edat mitjana i de patir una llarga etapa de decadència, vivia amb la Renaixença un nou moment d'esplendor i tenia un esplet d'escriptors importants i d'intel·lectuals de diferents branques científiques que el reivindicaven com a signe d'identitat col·lectiva. D'altra banda, que el projecte d'Alcover de replegar «tot» el patrimoni lingüístic, i el fet de deixar llibertat als col·laboradors quant a l'ús de l'ortografia, desactivava en bona part les polèmiques apassionades sobre qüestions ortogràfiques i lingüístiques de l'època, que haurien pogut frustrar un projecte de diccionari general.

Val a dir, també, que Alcover no dona forma «tot sol» a la *Lletra de convit*. En introduir, en el punt 5 del capítol III, la llista de seccions del llenguatge vivent, fa constar que no és obra exclusivament seva, sinó que:

[...] hi tenen part tots els amics que assistiren a les tres o quatre reunions que dins el maig de 1900 tenguérem a la biblioteca del palau episcopal. Les seccions de Dret Internacional, Polític, Administratiu, Penal, Civil, Mercantil i Processal i Poder Judicial són fetes dels advocats D. Antoni Frates, D. Miquel Rosselló i Alemany i D. Estanislaou de K. Aguiló, Arxiver del Regne de Mallorca; les seccions referents a la Milícia i Marina de Guerra són obra de D. Jaume Lluís Garau, Comissari de Guerra de les Balears; en les de Comerç i Marina Mercant m'han aidat ferm D. Jacinto Nadal i D. Fèlix Escales; les de Física, Química, Història Natural i Agricultura són ordenades dels naturalistes D. Josep Monlau, President de la Cambra Agrícola de les Balears, i D. Pere Gili; les d'Enginyeria són de D. Eusebi Estada, enginyer en cap d'Obres Públiques de la Província; les d'Enginyeria de Mines són de D. Eugeni Molina, enginyer en cap d'aquest ram a les Balears; les d'Enginyeria de Boscs i Garrigues són de l'Excm. Sr. D. Rafel Álvarez Sereix, enginyer del mateix ram; les de Veterinària són del metge i manescal D. Antoni Bosc; les de Farmàcia, de l'apotecari D. Juan Valenzuela, President del Col·legi de Farmacèutics de les Balears; les d'Arquitectura, Pintura i Escultura amb les seves ramificacions són de l'arquitecte diocesà i provincial D. Joan Guasp, del Mestre Major de Fortificacions D. Pere d'A. Penya i del Mestre d'obres Don Bartomeu Ferrà; i les de Música, dels crítics musicals D. Antoni Noguera i D. Miquel Binimelis.

És a dir, que la gent de més prestigi de Mallorca i els càrrecs administratius superiors en tots els rams hi van aportar el seu suport i la seva experiència.

La difusió del projecte

La *Lletra de convit* no es va fer pública «de manera solemne», fins al cap d'uns mesos —amb data del 3 de juliol de 1901, diada de Ramon Llull. Durant aquell mig any llarg, Alcover intensificà les reunions —que feren augmentar molt la llista de *col·laboradors*, que feien cèdules de llenguatge parlat i de llengua escrita seguint els models que ell havia establert, i de *corresponsals*, que coordinaven els col·laboradors de la seva comarca—; demanà a tots els bisbes la benedicció per a la seva obra i la féu conèixer a personalitats de la resta d'Espanya i de l'estranger. Féu un viatge a Madrid per exposar el projecte a Menéndez y Pelayo i recorregué, durant els mesos d'abril i maig, «part de la província de Tarragona i les de Castelló, València i Alicante», i «visità Barcelona, Vich i el Rosselló», en un viatge d'estudi i de propaganda durant el qual «consultà a moltes persones enteses el projecte de diccionari, trobà pertot molts de col·laboradors i constituí una bona partida de corresponsals», segons la crònica del núm. 1 del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*.

El 17 de novembre de 1901 hi hagué aplec general de col·laboradors dins la sala de bisbes del Palau Episcopal per inaugurar els treballs del *Diccionari*. «Hi comparegué molta de gent, lo més notable de Mallorca», i mossèn Alcover donà compte de les seves «expedicions filològiques» per Catalunya, Rosselló i València; llegí les cartes amb què els bisbes, sense excepció, beneïen el projecte; donà les llistes de corresponsals dels pobles de Mallorca i detallà el

nombre d'exemplars de la *Lletra de convit* repartits per propaganda i la bona acollida que havien tingut, i a proposta seva es decidí per unanimitat publicar un butlletí, per tal d'establir una relació regular entre la Junta i els col·laboradors i corresponsals. Aquest acord es posaria en pràctica immediatament: al cap d'un mes (desembre de 1901) n'apareix el primer número, redactat íntegrament per mossèn Alcover.

El Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana (BDLC)

Aquest primer número conté una «Escomesa», que n'anuncia els objectius: serà «un medi de comunicació prompte i fàcil entre sos nombrosos col·laboradors de Catalunya, València, Rosselló i Balears, per mantenir la unitat, l'harmonia i concordança d'acció [...] i per donar totes aquelles instruccions i fer a sobre totes aquelles coses que sien necessàries o convenients a tots els qui prenen part en la gran feuada»; la periodicitat serà «mensual, en fascicles de setze, vint-i-quatre o trenta-dues pàgines, segons siga mester» (val a dir que tant l'extensió com els continguts i la periodicitat resultaren extraordinàriament flexibles) i el preu, dues pessetes anuals.

Després de l'«Escomesa», es dóna compte de l'aprovació i benedicció que el projecte ha obtingut de l'Església de tot el territori: l'han donada l'arquebisbe de València, els bisbes d'Oriola, Lleida, Tortosa, Solsona, Mallorca, Vic i Perpinyà i els vicaris capitulars de Barcelona i d'Eivissa, alguns de paraula i la majoria per escrit i en castellà; només els bisbes de Solsona, Menorca i Perpinyà ho fan en català —aquest darrer, monsenyor Carsalade, en una llarga carta, abrandada d'un entusiasme patriòtic comparable al de mossèn Alcover. Segueix la «Llista de corresponsals», distribuïts en cinquanta-vuit localitats de Mallorca, entre barris de Ciutat i municipis, i dotze de fora de Mallorca (a Barcelona són quatre: Ramon Picó i Campamar, Josep M. Roca, Rossend Serra i Pagès i Jaume Algarra i Postius); després ve la llista d'«Obres que alguns col·laboradors han escollides ja per fer les cèdules de totes ses paraules» (cinquanta-nou obres, assumides per una setantena de col·laboradors, gairebé tots seminaristes i preveres mallorquins) i la primera «Llista de col·laboradors per ordre cronològic», amb l'adreça de cadascun i un número d'inscripció que faran constar a les cèdules que redactin i que els farà identificables i, finalment, la «Crònica de l'Obra del Diccionari», que resumeix el que hem exposat fins ací.

El gener de 1902 apareix el núm. 2, amb «Quatre instruccions» per als col·laboradors (els d'arxius, els de llenguatge vivent i tots en general), la continuació de les tres llistes i l'inici d'una de nova: la d'«Arxius on hi ha col·laboradors que fan cèdules de les paraules dels documents que s'hi conserven» (dissert arxius de Mallorca i l'Arxiu Municipal de Barcelona). A la «Crònica de l'Obra del Diccionari» es dóna compte de la recepció d'un ofici del president de Lo Rat Penat, de resposta a la *Lletra de convit*, de l'estada de mossèn Alcover a Barcelona del 3 al 5 de desembre amb conferències sobre el *Diccionari* a l'Ateneu, a la secció catalanista de

Congregants de Ma Immaculada i Sant Lluís Gonçaga i al Centre Excursionista, i de l'oferta de suport rebuda de les redaccions de *Diario de Barcelona*, *La Renaixença* i *La Veu de Catalunya*. A partir d'aquest moment, tots els avatars de l'Obra del Diccionari, inclosos cartes i articles de premsa, quedaran reflectits en el *Bolletí*.

El propòsit de «fer a sebre als col·laboradors totes aquelles coses que sien necessàries o convenients», el comença a posar en pràctica en el núm. 3 (febrer de 1902), responent a les preguntes «Per què deim Diccionari català i no llemosí ni mallorquí?» i «Quina ortografia ha de seguir el Diccionari?»

Són de destacar els núm. 9 i 10, d'agost i setembre de 1902, amb els «Punts que solia tocar Mossèn Alcover en les seves conferències durant sa darrera excursió i que són altres tantes instruccions a n-els col·laboradors», amb els arguments que repetirà incansablement fins a la seva mort, i el 12, de novembre-desembre, que s'obre amb un gran titular: «Protesta», on —«creent interpretar feelment el sentir dels 1.215 col·laboradors de l'Obra del Diccionari»— expressa apassionadament la seva indignació per «l'irracional decret del Comte de Romanones, Ministre desgavellador de l'Instrucció Pública d'Espanya», que obliga a ensenyar en castellà la doctrina cristiana a Catalunya, Balears, Regne de València i País Basc. Però el més notable és el núm. 15, que du data d'abril-octubre de 1903 i conté la refutació d'Alcover a l'article que Menéndez Pidal publicà a *El Imparcial* de Madrid el 15 de desembre de 1902, amb el títol «Cataluña bilingüe»: en un text de tres-centes seixanta pàgines dividides en tretze capítols i amb el títol «Qüestions de llengua i literatura catalana», Alcover esmicola, frase per frase, les afirmacions de Menéndez Pidal, en una allau de documentació que ha reunit frenèticament al llarg de deu mesos.

El projecte de Congrés de Sintaxi Catalana

Des del moment de concebre el seu magne projecte de restauració de la llengua, mossèn Alcover s'havia proposat d'aconseguir-ne, a més del diccionari, la gramàtica. Aquest doble objectiu apareix ja en el paràgraf inicial de la *Lletra de convit*, en aquests termes: «Amb el moviment generós, ardit, sempre creixent, incontrastable, a favor de la nostra llengua estimadíssima, tants d'anys desjectada, envilida i desconeguda de sos mateixos fills, tothom, per poder-la escriure i parlar correctament, demana la gramàtica i el diccionari». I durant la resta de la seva vida, els seus esforços s'encaminaran a posar remei a aquestes dues mancances.

Ara bé, de la gramàtica, l'ortografia l'interessa poc: serà bo tenir-ne una, però no corre pressa. Quant a la morfologia, a les dues primeres edicions de la *Lletra* diu que, dels verbs, n'hi ha prou de recollir per al *Diccionari* les formes de l'infinitiu i dels participis actiu i passiu; a la tercera, rectifica (i ho comunica en el *Bolletí* núm. 12, de novembre-desembre de 1902: «Escoltau, col·laboradors, i oireu»), amb la consigna d'arreplegar dels monuments escrits totes

les paraules i totes les formes de flexió dels verbs, perquè: «¿No ens proposam que aquesta replega serveixa per fer el Diccionari i la Gramàtica general i històrica de la llengua catalana? Doncs per aconseguir aquest doble fi, no tenim més remei que ramassar totes les paraules i modismes i formes de flexió dels verbs que es tròpiguen en tots los monuments escrits de tots els segles i que s'usin en totes les regions de la nostra llengua» (més endavant s'esforçarà, durant molts anys, a recollir personalment la flexió verbal catalana dins tot el territori). Però el que l'interessa més és la sintaxi, perquè la sintaxi, tal com explica reiteradament en reunions i conferències, «tenint per objecte la formació d'oracions, o sia la perfecta exposició d'un concepte, dóna a comprendre la manera de pensar i sentir d'un poble, és realment l'entranya del llenguatge».

En el moment de redactar la *Lletra de convit* ja tenia el propòsit d'incloure en els «preliminars» del *Diccionari* unes lliçons de gramàtica de la llengua catalana amb totes les diferències dialectals, la preparació de les quals preveia deixar per a després de la redacció de l'obra; però al final del *Bolletí* d'octubre de 1903 comunica als corresponents i col·laboradors un canvi de pla: «enllestit ara les *Lliçons...*, que ja tenim més de mig embastades, i publicar-les abans d'octubre de l'any qui ve». Amb aquest propòsit n'emprèn la tasca, amb la mateixa impetuositat que l'havia menat a treballar deu mesos en les «Qüestions...». Però ara no disposa com aleshores d'una gran quantitat de documentació catalana i d'estudis de filòlegs estrangers en els quals basar la seva argumentació: la sintaxi catalana és un camp verge, en què tot està per fer. Ho confessa en una «advertència» als col·laboradors, del *Bolletí* de juliol-setembre de 1904 (t. II, p. 139): «Dins el Bolletí d'octubre d'antany diguérem que comptàvem tenir publicades per novembre d'enguany les *Lliçons de gramàtica catalana*. Doncs ara ens resulta que no serà possible tenir-les-hi, perquè ara que hi som al mig, ens trobam amb la feinada d'ordenar les moltes de notes que tenim replegades, i ben sovint ens surten punts que reclamen escorcolls i estudis especials que hi ha que fer amb tot espai i sense tropellies, que no serveixen més que per esguerrar les coses».

Quan publica aquesta advertència, ja fa mesos que treballa en la difusió del projecte que ha concebut per a posar remei a aquesta greu mancança: convocar un congrés que reuneixi les forces de les personalitats catalanes i estrangeres susceptibles d'aportar-hi dades i orientacions valuoses i posi unes bases sòlides per a l'elaboració d'una sintaxi del català.

Difusió del projecte de Congrés

Per a la difusió del projecte i captació de col·laboracions per al Congrés, segueix el mateix procés que per a la *Lletra de convit*: l'exposa primer al nucli central de l'Obra del Diccionari, a Mallorca, i un cop aconseguit el seu assentiment entusiasta, emprèn una intensa campanya per fer-lo conèixer, amb el suport dels corresponents i dels col·laboradors de l'obra, arreu del país.

A Catalunya, el fa públic el mes de gener de 2004, durant una estada a Barcelona de promoció del *Diccionari*, que dura del dia 18 al 27. Hi ha anat acompanyat del glosador manacorí l'amo Antoni Vicens Santandreu, qui, després de cada conferència sobre el *Diccionari*, entusiasma el públic amb una glosa; però la principal finalitat d'aquesta expedició és la difusió del projecte de Congrés de Sintaxi entre especialistes de les diferents branques de la ciència. L'exposa el dia 19 en una reunió amb les personalitats que li han facilitat l'organització d'aquell viatge, i tots l'accepten amb entusiasme. A proposta de Joan Maragall, s'acorda que el farà públic el mateix Alcover, el dia 25, en una conferència a l'Orfeó Català, que aquell presideix. Mentrestant, l'eixida és extraordinàriament profitosa quant a la captació de col·laboradors per al *Diccionari* i a l'organització dels treballs de determinades seccions mitjançant la col·laboració col·lectiva de les institucions. Així, la conferència del 22 de gener al Centre Excursionista de Catalunya, en què resalta la importància de la toponomàstica per a l'estudi de la llengua, li aporta un munt de col·laboradors disposats a treballar en la recollida de noms de lloc i de llinatges; el 23 de gener, l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació, presidida per Ramon d'Abadal, acorda cooperar a la formació del *Diccionari* i nomena una Comissió per tal que proposi la forma de dur a terme aquesta cooperació; el 24, després de la conferència programada a la seu de l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya (on des del desembre de 1903 ja tenen establerta una comissió, presidida pel doctor Lluís Soler Molist), s'acorda que aquesta institució es farà càrrec de les seccions de Medicina i d'Història Natural; i el mateix dia 24, els arquitectes Lluís Domènech i Montaner, director de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, Eduard Mercader, president de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, i Antoni Gaudí prenen col·lectivament el mateix compromís quant als «termes i mots d'arquitectura i demés arts subalternes».

El 25 de gener de 1904, doncs, va tenir lloc a l'Ateneu de Barcelona, davant un públic enfervorit, la conferència de presentació del projecte de Congrés de Sintaxi, que cal considerar com el punt de partida de les nombroses activitats públiques que menaran a la celebració del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. En aquesta conferència, després d'excusar-se d'insistir una vegada més sobre el tema de la sintaxi, perquè considera que ho ha de fer «fins a aportar a tothom el convenciment de la importància que té per als catalans l'obra de purificació del seu llenguatge», Alcover exposa la seva proposta de celebrar un congrés «per tal que es puguí tornar a la llengua catalana la seva pròpia sintaxi, o sigui la que tenia abans del segle XVI, o sigui abans que s'influenciés de la castellana» i que, «un cop depurat el nostre llenguatge d'una manera deguda, els escriptors rendeixin el seu enteniment als acords que es prenguin, posant en ús les formes de construcció que s'estimin com a més pures» i comunica que ja s'està treballant en la preparació de tal congrés, «a fi de que siga una cosa digna i adequada al seu altíssim projecte».

La conferència tingué un gran ressò en la premsa i les institucions de Barcelona, i immediatament es posà en marxa tota la maquinària de col·laboradors d'Alcover per assegurar-ne

l'èxit, tant entre els científics com entre el públic en general. Ell intensificà al llarg de l'any els seus viatges a Catalunya, i en les seves conferències el *Diccionari* i el Congrés es fonien en un mateix discurs abrandat d'amor a la llengua, que enfervoria els qui l'escoltaven.

El 20 de març, amb els promotors del Congrés a Catalunya —Serra i Pagès, Joan Alandí, Emili Vallès, Jaume Algarra i Postius, Fèlix Escalas i Joan Alzina i Melis—, visita Antoni Rubió i Lluch i Jaume Massó i Torrens, i tots dos donen ple suport al projecte i passen a formar part del grup promotor. Un parell de conferències sobre el *Diccionari*, multitudinàries com sempre, completen aquest viatge alcoverià.

El projecte rebé un nou impuls en una nova estada d'Alcover a Barcelona, del 27 de novembre al 3 de desembre de 1904, que inclogué, a més de noves conferències de captació de col·laboradors, una entrevista amb Prat de la Riba (el 29), el qual posà *La Veu de Catalunya* a la seva disposició per a la difusió del Congrés projectat. Reunit novament amb el grup de promotors del Congrés al Principat el dia 1 de desembre, els dóna compte de les consultes fetes a diferents personalitats —el pare Nonell; mossèn Grandia; Pere Vidal, de Perpinyà; Miquel Ventura i Balanyà, professor de la Normal de Madrid, etc.— i acorden que es dirà «Congrés de la Llengua Catalana»; que serà el primer d'una sèrie i versarà preferentment sobre sintaxi; que hi participaran tots els territoris de la llengua i que, per aconseguir-ho, establiran contacte amb «els entesos» de cada regió i els convidaran a prendre-hi part amb un tema d'una llista que els proposaran o amb altres temes del seu gust, i que es redactarà el reglament del Congrés, inspirat en el Congrés Universitari celebrat poc abans a Barcelona (al qual assistí Fèlix Escalas en representació d'Alcover, nomenat congressista d'honor). Convenen també que, un cop formulada la llista, «cal donar lo menys deu o dotze mesos per poder estudiar la cosa [...] a fi que el Congrés siga de resultats positius i no fum de formatjada» i que treballaran amb vista a celebrar-lo a finals de 1905 o a l'inici de 1906.

Mossèn Alcover redactà una llista de vint-i-quatre temes «que porien servir per al Congrés» i una circular «que els acompanyàs per presentar-los an els amics a qui convenia enviar-los», i els va difondre amb profusió, amb data de febrer de 1905. La circular, després d'exposar el projecte, diu que per dur-lo a la pràctica «hem resolt dirigir-nos a les persones que creim indicades per fer anar endavant la idea, demanant-los que ens facen costat» i demana «per Déu i per la Pàtria i per la nostra llengua benvolguda» parer sobre la llista de temes i sobre la disposició del destinatari a prendre'n algun pel seu compte. La llista, reproduïda al BDLC de febrer de 1905 (t. II, p. 222-224), a més de temes gramaticals, n'inclou d'altres que reflecteixen les seves preocupacions de sempre: unitat de la llengua, llengua literària, establiment del llenguatge científic, i necessitat d'evitar l'autoodi i de fomentar la fidelitat lingüística i l'orgull de la llengua.

La circular i els temes foren publicats per tota la premsa catalanista, que els donà suport incondicional, i les personalitats consultades començaren a prendre al seu càrrec alguns temes i a suggerir-ne de nous. Durant tot l'any 1905, Alcover va donant compte de tot a les

pàgines del BDLC: la importància de les personalitats convidades, les seves respostes a la invitació, els temes que triaven i els canvis d'opció, etc. La resposta que més interessà als membres de la Comissió, i que fou objecte de diferents reunions a Palma i a Barcelona durant el mes de maig, fou la del doctor Schädel, que ja havia començat a exercir el paper de mentor d'Alcover, que mantindria durant anys. En una llarga carta, Schädel presentava un pla molt ambiciós d'estudi del català, previ a la celebració del Congrés i que permetria resoldre les qüestions plantejades en la llista de temes. El pla fou considerat unànimement grandios i admirable, però irrealitzable «per la falta de cultura filològica que patim desgraciadament a Espanya i de filòlegs capaços de dur-lo a terme», però s'acordà dur endavant tanmateix el Congrés «per promoure de bon de veres l'estudi de la llengua... i perquè siga, com digué gràficament en Mateu Obrador, una repicada forta de campanes a favor de la llengua catalana».

Els treballs continuaren, doncs, amb èxit creixent. S'organitzaren conferències preparatòries a càrrec de mossèn Alcover, Josep M. Arteaga, mossèn Grandia i Bonaventura Riera; es crearen tres comissions (tècnica, econòmica i administrativa), i diferents filòlegs estrangers —Couson, Saroïhandy, Morel-Fatio— i personalitats hispàniques tan destacades com Menéndez y Pelayo, Menéndez Pidal o Rufino J. Cuervo anunciaren la seva participació a la magna reunió. Era clar que es preparava un esdeveniment d'importància cabdal per al futur de la llengua catalana, que tindria caràcter internacional.

En diverses reunions a Barcelona durant el mes d'octubre es concretaren diversos aspectes d'organització i es feren, amb èxit, gestions per aconseguir subvencions de la Diputació i l'Ajuntament de Barcelona, i descomptes de les companyies de transports per als congressistes, i a mitjan desembre es publicà la convocatòria del Congrés, redactada pels membres de la Comissió Tècnica, per a l'abril de 1906.

Entrebancs inesperats

Durant gairebé dos anys, el Congrés s'havia anat preparant sense entrebancs (si bé mossèn Alcover al·ludia sovint als «escèptics» que dubtaven de l'èxit de l'empresa). Però, a mesura que creixia l'eufòria a Catalunya, apareixien recels en els poders centrals i en determinats sectors de la societat que començaren a parlar de separatisme. Al BDLC d'agost-setembre de 1905, trobem consignats dos fets diferents, però igualment significatius dels recels que es congriaven més enllà de l'Ebre: un senyor desconegut que el 14 de maig irromp en la conversa de mossèn Alcover amb dos amics dins el tren de València a Barcelona, preguntant si el Congrés de què parlen serà separatista; i el dictamen del Consell d'Instrucció Pública i Belles Arts, datat el primer de juliol, que, responent amb gairebé dos anys de retard a una petició dels Estudis Universitaris Catalans d'autorització per a crear a la Universitat Literària de Barcelona càtedres lliures de dret civil català, història de Catalunya i literatura catalana, que serien sub-

vencionades pels «Estudis» i gratuïtes per als alumnes, s'hi oposa rotundament, al·legant que «si los catalanes, como tales, tienen el derecho de hablar su lengua, como españoles tienen el deber de hablar la lengua nacional, en la cual únicamente debe darse la enseñanza en los establecimientos del Estado y más que en ninguno, si cabe, en los de enseñanza superior». Alcover reproduceix aquest dictamen, sense comentaris, però amb el títol «Els separatistes de Madrid», i també la rèplica que els Estudis Universitaris adreçaren al ministre, suau en la forma, però d'una duresa de contingut que degué caure molt malament en el ministeri.

Ajornament forçat

El clima de mala entesa entre el catalanisme i els poders estatals, especialment amb els militars, es complicà progressivament fins a culminar en la militarada del 25 de novembre de 1905, amb l'assalt a la redacció i als tallers de la revista satírica *Cu-cut!* i a la redacció de *La Veu de Catalunya*. Que una simple vinyeta en una revista satírica pogués causar un daltabaix a tot l'Estat, amb caiguda del Govern central i estat d'excepció inclosos, demostra fins a quin punt els conflictes lingüístics són perillosos damunt la pell de brau.

Després d'un parell de mesos de paràlisi, el 14 de febrer de 1906 es reuniren les tres comissions del Congrés i acordaren d'ajornar-ne la celebració fins al mes d'octubre i de comunicar-ho als congressistes i al públic en general. Alcover ho fa des del BDLC de gener i febrer de 1906 (tom III, p. 22) adreçant-se «a tots els amics de l'Obra del Congrés» amb aquesta pregunta: «Qui no sap la feta dels militars a Barcelona el vespre de Santa Catalina (25 de novembre) contra Cucut i La Veu de Catalunya i la coa que allò ha duita?». Comunica l'ajornament del Congrés per acord unànime de les tres comissions i s'excusa de no ser més explícit per «la prudència que la nostra situació ens imposa» —no oblidem que l'estat d'excepció es manté i s'allargarà fins al 20 de maig i, d'altra banda, fa pocs dies que ell ha estat víctima d'una barrabassada, que explica a la p. 28, sota l'epígraf «Tot sia per Déu i per... la llengua catalana»: algú va fer esclatar «un coet» a l'escala de casa seva, on causà alguns desperfectes, i hi afegí: «Qui mos posà aquest coet? Anau-ho a aclarir! No sabem qui puga esser estat. Siga el qui siga, Déu lo perdoni i el faça un sant. Amén».

COMMEMORACIÓ DEL CENTENARI DEL
PRIMER CONGRÉS
INTERNACIONAL
DE LA LLENGUA CATALANA
(1906)

Francesc Vallverdú (curador)

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
BARCELONA, 2009